

SPECIALIŲJŲ ŽINIŲ PANAUDOJIMO TIRIANT NUSIKALTIMUS PROCESINIŲ FORMŲ APŽVALGA

vyr. asistentė dr. Janina Juškevičiūtė

Ateities 20, Lietuvos teisės akademija, 2057 Vilnius
Telefonas 77 56 51

Spaudai pateikta 1998 m. gegužės 14 d.

S a n t r a u k a

Straipsnyje analizuojama Lietuvos baudžiamojo proceso kodekse reglamentuotų specialiųjų žinių panaudojimo procesinių formų raida nuo 1918 metų iki dabar.

Tarpukario Lietuvoje galiojusiam Baudžiamojo proceso kodekse buvo numatyta tik viena procesinė figūra – ekspertas, kuris realizuodavo turimas specialiąsias žinias dviem formomis: dalyvaudamas tardymo veiksmuose ir atlikdamas ekspertizę.

Lietuvai tapus TSRS sudėtine dalimi, šalyje galiojęs Baudžiamojo proceso kodeksas turėjo atitikti “Tarybų Sąjungos ir sąjunginių respublikų baudžiamojo proceso įstatymų pagrindus”. Todėl nuo 1961 metų rugsėjo 1 d. įsigaliojęs Baudžiamojo proceso kodeksas numatė tik vieną specialiųjų žinių panaudojimo formą – ekspertizę (85 str.).

Po Nepriklausomybės atkūrimo buvo padaryti reikšmingi Baudžiamojo proceso kodekso papildymai, kurie gerokai išplėtė specialiųjų žinių panaudojimo formas. Šiuo metu galiojančiame Baudžiamojo proceso kodekse numatytos šios specialiųjų žinių panaudojimo formos: ekspertizė (85 str.), specialisto išvada (84² str.) ir revizija (84³ str.). Įstatymas šias specialiųjų žinių panaudojimo formas pripažįsta savarankiškais įrodymų šaltiniais. Specialistas savo turimas specialiąsias žinias realizuoja ir dalyvaudamas tardymo veiksmuose.

Straipsnyje išanalizuotos Austrijos, Lenkijos, Prancūzijos, Vokietijos ir Rusijos baudžiamojo proceso kodeksuose reglamentuotos specialiųjų žinių panaudojimo formos. Ekspertizę, kaip procesinę specialiųjų žinių panaudojimo formą, numato beveik visų šalių baudžiamojo proceso kodeksai.

Straipsnyje pateikiami siūlymai dėl specialiųjų žinių panaudojimo reglamentavimo naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse.

Specialiųjų žinių panaudojimo procesinių formų problemos gana plačiai nagrinėjamos teisės literatūroje [1, 94-114; 2, 3-8; 4, 77-90]. Dėl nuolat keičiamo Baudžiamojo proceso kodekso ir jame reglamentuotos specialiųjų žinių panaudojimo procesinės bazės vis iškyla naujų problemų. Be to, įdomu palyginti dabar galiojančią specialiųjų žinių panaudojimo procesinę bazę su kitų šalių reglamentacija.

Kad geriau galėtume išsiaiškinti, kaip šiandien panaudojamos specialiosios žinios, panaudosime istoriniu metodu ir pirmiausia paanalizuosime, kaip buvo reglamentuotas specialiųjų žinių panaudojimas tarpukario Lietuvos įstatymuose. Kokias specialiųjų žinių panaudojimo formas numatė baudžiamojo proceso įstatymai?

1918 metais atkūrus Lietuvos valstybę, šiek tiek pataisytas liko galioti carinės Rusijos baudžiamojo proceso įstatymas. 1930 metais J. Byla prakalboje, skirtoje Baudžiamojo proceso įstatymo neoficialiam leidimui, rašė: "Lietuvos Teismai žengia į tryliktuosius savo gyvenimo metus, vadovaudamiesi darbe svetima kalba parašytais įstatymais. Tas nenormalus reiškinys, kolei visi teisininkai mokėjo rusų kalbą, praktikoje neturėjo reikšmės. Bet šiandien jau ateina į Teismą dirbti žmonės, kurie rusų kalbos nemoka, nes jos mokėjimas gimnazijoje bei Universitete nebuvo privalomas. To maža, 1929 metais lapkričio 12 d. išėjo "Baudž. Proceso įstatymo pakeitimas", kuris suteikė policijai ir kitiems administracijos organams teisę daryti kvotas tomis pačiomis taisyklėmis kaip ir rengiamąjį tardymą, prilygindamas kvotas rengiamojo tardymo veiksmams. Tokiose sąlygose yra svarbu ir būtina turėti Baudž. Įstatymo vertimas į lietuvių kalbą" [5, 4].

Dar 1924 metais Vyriausiojo Tribunolo pirmininkas A. Kriščiukaitis buvo parengęs Baudžiamojo proceso įstatymo projektą, tai yra Rusijos baudžiamojo proceso įstatymo vertimą į lietuvių kalbą. Šio projekto penkto skyriaus pirmo poskyrio B dalis pavadinta "Apžiūrėjimas ir ištyrimas su žinovais (ekspertais) apskritai". Visuose šio Baudžiamojo proceso kodekso projekto straipsniuose, kur kalbama apie "žinovą", skliausteliuose nurodoma ir "ekspertas" (335 str., 341 str. ir kiti) [6, 71-73].

1933 metais pasirodė Vyriausiojo Tribunolo Valstybės Gynėjo padėjėjo M. Kavolio sudarytas Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais. Šio įstatymo penkto perskyrimo antras poskyris pavadintas "Apžiūrėjimas ir ištyrimas per ekspertus aplamai". Poskyryje reglamentuotas specialiųjų žinių panaudojimas ir numatytos dvi procesinės figūros: ekspertas ir žinovas. Įstatymo 325 straipsnyje nurodoma, kad "ekspertai kviečiami tais atvejais, kada kuriai nors bylos aplinkybei tiksliau pažinti yra reikalinga turėti specialių žinių ar prityrimo iš mokslo, meno, verslo arba kito kurio darbo", o "žinovai" yra kviečiami, kai yra "daiktai, kuriuos reikia ištirti per žinovus" (330 str.). Tačiau kokie tai daiktai, atsakymo į šį klausimą komentare nėra [7, 282-285].

Kitas klausimas, ar šių dviejų procesinių figūrų – "eksperto" ir "žinovo" veiklos dėka gautus rezultatus įstatymas pripažino savarankiškais įrodymais. Baudžiamojo proceso įstatymo 73 straipsnio komentare išvardytos įrodymų rūšys ir kaip antra įrodymų rūšis nurodyta "ekspertai arba žinovai" [7, 77]. Detaliai išanalizavus Baudžiamojo proceso įstatymą bei jo komentarą, mūsų nuomone, galima teigti, kad įstatymas jokių skirtumų tarp "eksperto" ir "žinovo" nenumatė. Faktiškai tai buvo viena procesinė figūra, kuri atskiruose Baudžiamojo proceso įstatymo straipsniuose buvo skirtingai pavadinta.

Mūsų nuomone, "žinovo" ar "eksperto", o kartais ir šių abiejų terminų vartojimas Baudžiamojo proceso įstatyme priklausė tik nuo įstatymą redagavusio asmens valios. Reikia turėti omenyje, kad 1918 metais paskelbus Lietuvos Respubliką liko galioti carinės Rusijos 1864 metų Baudžiamojo proceso įstatymas ("Устав уголовного судопроизводства"). Lietuvos teisininkai pagrindu paėmė šio įstatymo 1914 metų redakciją. Išstudijavus šį įstatymą, galima tvirtinti, kad to meto Rusijos baudžiamojo proceso įstatyme nebuvo vartojami nei "eksperto", nei "ekspertizės" terminai. Atitinkamuose įstatymo straipsniuose, kur lietuviškame variante vartojami "eksperto" (327 str.) arba "žinovo" (330 str.) terminai, Rusijos baudžiamojo proceso įstatyme vartojamas vienas terminas "žinovai" ("сведущие лица") [8, 68-69].

Rotatoriumi išleistose A. Kriščiukaičio paskaitose nurodyta, kad "ekspertyza¹ - tai yra ištyrimas reikalingos bylai medžiagos nusimanančių žmonių - žinovų, tam tikrų specialistų, kurie turi pasakyti teismui šiuo ar kitu klausimu savo kompetentingą nuomonę" [9, 40]. Studijuojant tarpukario Lietuvos teisės literatūrą, skirtą specialiųjų žinių panaudojimo tiriant nusikaltimus klausimams, kaip procesinė figūra visada minimas tik ekspertas.

¹ Kalba netaisyta.

1939 metais išleistoje „Lietuviškojoje enciklopedijoje“ nurodyta, kad „ekspertas - kurio nors dalyko žinovas, šaukiamas į teismą ar kitur pareikšti tuo dalyku savo nuomonės“. Ten pat ekspertizė apibrėžta kaip „tam tikras įrodymų ar šiaip teisinės reikšmės turinčių faktų konstatavimo ir patikrinimo metodas, vartojamas kai reikia specialių žinių ir prityrimo, kurių teismas pats neturi, ištyrimas bylai reikalingos medžiagos daromas nusimanančių žinovų, kurie turi pasakyti teismui šiuo arba kitu klausimu savo kompetentingą nuomonę“ [10, 646].

Mūsų nuomone, žmogus, gerai išmanantis savo profesiją arba tam tikrą darbą, buitine kalboje buvo vadinamas „žinovu“. Pakviestas dalyvauti procese, jis buvo vadinamas „ekspertu“, tuo parodant, kad jis įgyja su šia veikla susijusias teises ir pareigas. Tai, mūsų nuomone, patvirtina ir tas faktas, kad „Lietuviškojoje enciklopedijoje“ sąvokos „žinovas“ nėra.

Taigi apibendrinant galima teigti, kad tarpukario Lietuvoje galiojęs Baudžiamojo proceso įstatymas numatė tik vieną procesinę figūrą – ekspertą, kuris savo specialiąsias žinias realizavo dviem formomis: dalyvaudamas tardymo veiksmuose ir darydamas ekspertizę. Apie ekspertizę tarpukario Lietuvoje plačiai rašė E. Palskys [11, 35-63].

Lietuvoje, kai ji tapo Tarybų Sąjungos sudėtine dalimi, pradėjo galioti SSSR Baudžiamojo proceso kodeksas. 1958 metais buvo priimti „Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos ir sąjunginių respublikų baudžiamojo proceso pagrindai“, kuriuose buvo reglamentuota tik viena specialiųjų žinių panaudojimo forma – ekspertizė. Tai buvo atkartota ir nuo 1961 metų rugsėjo 1 d. įsigaliojusiame Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodekse.

Reikšmingi Baudžiamojo proceso kodekso pakeitimai bei papildymai, reglamentuojantys specialiųjų žinių panaudojimą, buvo padaryti Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1967 metų spalio 27 d. įsaku „Dėl Lietuvos TSR Baudžiamojo ir Baudžiamojo proceso kodeksų pakeitimų ir papildymų“ [12]. Šiuo įsaku buvo nustatytos pagrindinės specialisto teisės ir pareigos parengtiniame tardyme ir teisme, pateikta bendroji specialisto sąvoka, išplėsti tardomieji veiksmai, kuriuos atliekant gali dalyvauti specialistas.

Į Baudžiamojo proceso kodeksą įtraukus „specialisto“ procesinę figūrą, jo apibrėžimas buvo pateiktas 25 straipsnio 7 „a“ punkte, kuriame išdėstyti pagrindinių Kodekse vartojamų pavadinimų paaiškinimai. Taigi specialistu buvo laikomas asmuo, turintis specialiųjų žinių ir įgūdžių, pakviestas dalyvauti byloje, kad Kodekse nustatyta tvarka padėtų surasti, įtvirtinti bei paimti įrodymus ir duotų paaiškinimus specialiais klausimais, kylančiais atliekant tardomąjį veiksma arba tardymą teisme.

E. Palskys, apibūdinamas specialistą, pažymėjo, kad „specialistas ne tik turi mokslinių, techninių ar kitokių specialių žinių, bet ir turi mokėti jas praktiškai taikyti bei turėti tokio taikymo įgūdžių. Dalyvauti tardymo veiksmuose gali būti kviečiami įvairiausi mokslo, technikos ir kitų sričių atstovai: teismo medikai, kitokie gydytojai, chemikai, fizikai, inžinieriai, agronomai, zootechnikai, prekių žinovai, pedagogai, autotechnikai, farmakologai, juvelyrai, buhalteriai ir kt. Tačiau praktika rodo, jog, darant tardymo veiksmus, dažniausiai prireikia kviesti trasologus, teismo balistikos specialistus, autotechnikus ir kitus specialistus... Visi jie kuria, ruošia ir tobulina mokslines-technines nusikaltimų tyrimo, jų prevencijos priemonės ir būdus. Dalyvaudami tardymo veiksmuose kaip specialistai, jie padeda įdiegti šias priemones į praktiką bei efektyviau jas panaudoti“ [13, 23].

Plačiai specialisto padėtį parengtiniame tardyme analizavęs E. Palskys pabrėžė, kad „specialistas nuo eksperto skiriasi ne specialių savo žinių apimtimi, ne jų taikymo būdais, bet tais procesiniais rėmais, kuriuose veikia ekspertas ir specialistas, taip pat ir įrodomąją jų veiklos rezultatų reikšmę“ [13, 25].

Ekspertizės darymo tikslas buvo objektyvios išvados, pagrįstos specialiais tyrimais, gavimas (LTSR BPK 85, 88 str.). Panaudodamas savo specialiąsias žinias, ekspertas darė išvadas, kurios buvo savarankiškas įrodymų šaltinis (BPK 74 str. 2 dalis). Taigi ekspertas buvo savarankiška baudžiamojo proceso figūra.

Remiantis Baudžiamojo proceso kodekso 152¹ ir 275¹ straipsniais, specialistas buvo kviečiamas, kai reikia surasti, įtvirtinti pėdsakus bei paimti įrodymus ir duoti paaiškinimus specialiais klausimais, kylančiais atliekant tardymo veiksmus arba teisinį tardymą. Specialistas turėjo padėti tardytojui atlikti tardymo veiksmus: surasti pėdsakus, juos fiksuoti, filmuoti, fotografuoti, daryti garso įrašus, sudaryti planus, schemas, tai yra atlikti techninio padėjėjo

funkcijas. Visa specialisto veikla atsispindėjo tardymo veiksmo protokole. Jis negalėjo atlikti savarankiškų tyrimų ir jų rezultatų išdėstyti atskirame dokumente.

Dėl šių priežasčių po specialisto apžiūros reikėjo skirti ekspertizę ir tirti tuos pačius objektus. Pavyzdžiui, suradus rankų pėdsakus, buvo skiriama daktiloskopinė ekspertizė, nors specialistas galėtų pirma iširti ir nustatyti, ar jie tinka asmeniui identifikuoti. Suradus batų pėdsakus, specialistas ir be trasologinės ekspertizės galėtų pasakyti, kokių batų tie pėdsakai – vyriškų ar moteriškų, nustatytų jų dydį, kitus požymius, kurie itin svarbūs pirminėje nusikaltimų tyrimo stadijoje. Tam nereikėtų skirti ir trasologinės ekspertizės. “Teismai, vidaus reikalų skyriai dažnai nukreipia asmenis pas teismo medikus, kurie, apžiūrėję asmenį, nustato kūno sužalojimo pobūdį, laipsnį ir surašo požymius, o po bylos iškėlimo tais pačiais klausimais skiriamos teismo medicininės ekspertizės” [2, 5].

Taigi po 1967 metų papildymo Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodekse buvo numatytos dvi specialiųjų žinių panaudojimo formos.

Specialisto ir eksperto procesinės figūros, P. Pošiūno nuomone, tai “aiškiai dirbtinis vienos procesinės figūros – eksperto funkcijų išskaidymas, nes ekspertas ne tik galėtų, bet ir turėtų padėti tardytojui rasti, įtvirtinti ir paimti pėdsakus ar daiktinius įrodymus. Minėtas dirbtinis eksperto funkcijų išskaidymas buvo pagrįstas TSRS VRM ir TSRS teisingumo ministerijos žinybiniais interesais” [3, 76]. Tokią padėtį lėmė istorinės aplinkybės.

Atkūrus Nepriklausomybę, susidarė sąlygos atsisakyti sovietinio palikimo ir atsižvelgti į realius praktikos poreikius. Nesiryžtant iš karto atsisakyti specialisto procesinės figūros, buvo tik išplėstos jo funkcijos.

1991 metais gruodžio 10 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos įstatymas “Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo”, kuris išplėtė specialisto teises atliekant tardomuosius veiksmus. Šis įstatymas specialistui pirmą kartą suteikė teisę atliekant tardomuosius veiksmus ar nagrinėjant bylą teisme tirti asmenis, dokumentus, daiktus ar įvykio vietą ir remiantis šių tyrimų duomenimis pateikti išvadą, kai tam reikėjo specialiųjų žinių. Specialisto išvada galėjo būti įrašoma į tardomojo veiksmo arba teismo posėdžio protokolą. Po išvada, parašyta tardomojo veiksmo protokole, specialistas turėjo pasirašyti. Jeigu tardomojo veiksmo atlikimo metu ar teisiama jame posėdyje specialistas išvados pateikti dar negalėjo, jis ją privalėjo parašyti per kvotėjo, tardytojo ar teismo nustatytą terminą atskirame dokumente ir pasirašyti (BPK 84² str.). Tokiu būdu šis įstatymas specialisto išvadą pripažino įrodymu [14].

Po 1991 metų gruodžio 10 d. Baudžiamojo proceso kodekso papildymo buvo sudaryta teisinė bazė operatyviau iširti pėdsakus, daiktinius įrodymus bei asmenis. Pvz., specialistas, dalyvaudamas įvykio vietos apžiūroje ir radęs rankų pėdsakų, galėjo jau iširti ir nustatyti jų tinkamumą asmeniui identifikuoti. “Apžiūrėjęs lavoną, gali nurodyti kūno sužalojimo pobūdį ir atsakyti į daugelį kitų klausimų, dėl kurių anksčiau būdavo skiriamos ekspertizės ir bereikalingai tęsdavosi bylos tyrimas” [3, 77].

Nors ir 1991 metų gruodžio 10 d. įstatyme buvo padaryti esminiai pakeitimai ir papildymai, priartinantys specialisto funkcijas prie eksperto, tačiau nebuvo atsižvelgta į tą faktą, kad ekspertas tiria jam pateiktus daiktus neatsižvelgdamas į tai, kokio tardomojo veiksmo metu jie buvo paimti. Specialistui įstatymas suteikė teisę tirti daiktus tik atliekant tardomuosius veiksmus, todėl prireikus iširti asmenis ar daiktinius įrodymus po to, kai atlikti tardomieji veiksmai, tardytojas jau nebeturėjo teisės pasinaudoti specialisto pagalba. Tai neatitiko tardymo organų praktinių poreikių, nes, pavyzdžiui, prireikus nustatyti, ar objektas, rastas kratos metu, priskirtinas prie nešaunamųjų ginklų, kratoje nedalyvavęs specialistas jau negalėjo atlikti tyrimo ir pateikti išvados. Tardytojas privalėjo skirti ekspertizę.

Šią problemą išsprendė Lietuvos Respublikos 1993 metų birželio 10 d. įstatymas “Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso, Baudžiamojo ir Administracinių teisės pažeidimų kodeksų pakeitimo ir papildymo”, kuris papildė 84² straipsnį ketvirtąja ir penktąja dalimi: “Specialistas teisėjo, tardytojo ar kvotos organo raštišku pavedimu gali pateikti išvadą ne tik atliekant tardymo veiksmus, bet ir kitais atvejais, jeigu reikia specialiųjų žinių nusikaltimo aplinkybėms nustatyti. Specialistas gali duoti išvadą ir iki baudžiamosios bylos iškėlimo” [15]. Taigi dabar specialistas, kaip ir ekspertas, gali pateikti išvadą kada tik į jį yra kreipiamasi. Jo tyrimas jau neberibojamas dalyvavimu tardymo veiksmo.

Po šio Baudžiamojo proceso kodekso papildymo, išplėtusio specialisto funkcijas, tarp procesualistų bei kriminalistų iškilo daug diskusijų dėl specialisto procesinės figūros. Dabar galiojančio Baudžiamojo proceso kodekso 25 straipsnis specialistą apibrėžia kaip asmenį, turintį specialiųjų žinių ir įgūdžių, pakviestą dalyvauti byloje, kad šio kodekso nustatyta tvarka padėtų surasti, įtvirtinti bei paaimti įrodymus ir duotų paaiškinimus arba išvadą specialiais klausimais. Mūsų nuomone, jau šiame apibrėžime yra užkoduota dviprasmiška specialisto padėtis. Remiantis šiuo apibrėžimu, galima teigti, kad tiek paaiškinimų davimas, tiek išvados yra lygiaverčiai veiksniai.

Ar yra šiuo metu tarp dviejų specialiųjų žinių panaudojimo formų – specialisto išvados bei ekspertizės akto esminių skirtumų? Mūsų įsitikinimu, reikia sutikti su P. Pošiūno nuomone, kad šiuo metu tarp specialisto ir eksperto nebeliko esminių skirtumų: ir specialistas, ir ekspertas kviečiami pateikti išvadą, kai tiriant nusikaltimus ar nagrinėjant baudžiamąsias bylas reikia specialiųjų žinių. Specialistas gali būti kviečiamas dalyvauti tardomuosiuose veiksmuose, kad padėtų surasti, įtvirtinti ir paaimti įrodymus, tačiau ir ekspertas gali dalyvauti procesiniuose veiksmuose, susijusiuose su ekspertizės darymu. Be to, specialistas teisėjo, tardytojo ar kvotos organų raštišku pavedimu gali pateikti išvadą ne tik atliekant tardomuosius veiksmus, bet ir kitais atvejais, jeigu reikia specialiųjų žinių nusikaltimo aplinkybėm nustatyti.

Taigi praktiškai nebeliko esminio skirtumo tarp specialisto ir eksperto procesinių figūrų, išskyrus tai, kad tik ekspertas turi teisę nustatyti mirties priežastį ir kaltinamojo psichikos būklę (BPK 86 str.) – specialistas į šiuos klausimus atsakyti negali. Tačiau dar išliko ekspertų ir specialistų paskyrimo ir jų tyrimo rezultatų įforminimo skirtumai.

Mūsų nuomone, procesiniu požiūriu ne visai gerai, kad tarp eksperto ir specialisto žinių panaudojimo nebeliko esminio skirtumo. Anksčiau specialisto funkcijos buvo pakankamai tiksliai nustatytos, o dabar, mūsų nuomone, jo padėtis yra dviprasmiška dėl šių priežasčių. Pirma, specialistas tapo savarankiška baudžiamojo proceso figūra (74 str.). Įstatymas numato, kad specialistas išvadą gali pateikti tardomojo veiksmo atlikimo metu, kai išvada įrašoma į tardomojo veiksmo atlikimo protokolą. Po šia išvada specialistas pasirašo. Jis gali pateikti savo išvadą raštu atskirame dokumente dėl objektų, nesusijusių su jo dalyvavimu atliekant tardomąjį veiksmą, tyrimo. Specialistui įstatymas suteikia teisę duoti išvadą ir iki baudžiamosios bylos iškėlimo (84² str.). Taigi įstatymas numato tris atvejus, kai specialistas gali pateikti savo išvadą. Tačiau 152¹ straipsnis numato specialisto, kaip tardytojo padėjėjo, dalyvavimą atliekant tardomąjį veiksmą. Jis, naudodamasis savo specialiosiomis žiniomis bei įgūdžiais, turi padėti surasti, įtvirtinti ir paaimti įrodymus, padėti tardytojui naudoti technikos priemones - filmuoti bei fotografuoti ir kita. Šie specialisto veiklos rezultatai atsispindi tik tardomojo veiksmo protokole, jie nėra savarankiški įrodymai.

Tiriant nusikaltimus, tardytojo padėjėjai yra numatyti daugelyje šalių: Jungtinėse Amerikos Valstijose – kriminalistinės techninės tarnybos (*Forensic Science Service*) darbuotojai [16, 29]; Vokietijos Federacinėje Respublikoje – kriminalistai technikai (*Kriminaltechniker*) [17, 188]. Tačiau tiek JAV, tiek VFR baudžiamajame procese jų veiklos rezultatai nelaikomi savarankiškais įrodymų šaltiniais. Vokietijos Federacinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas kriminalistų technikų kaip procesinių figūrų nenurodo [18, 1482].

Po Nepriklausomybės atkūrimo ne tik buvo išplėtos specialisto funkcijos, bet ir į Baudžiamojo proceso kodeksą buvo įtraukta nauja specialiųjų žinių panaudojimo forma – revizija. 1991 metų gruodžio 10 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos įstatymu “Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo ir papildymo” pirmą kartą revizija buvo pripažinta procesiniu veiksmu, reglamentuota jos skyrimo tvarka, o revizijos aktas buvo pripažintas savarankišku įrodymu [14].

Remiantis BPK 84³ straipsniu, revizija skiriama tais atvejais, kai atliekant kvotą, parengtinį tardymą ar nagrinėjant bylą teisme reikia specialiųjų žinių įmonių, įstaigų bei organizacijų, taip pat piliečių ūkinei-finansinei veiklai patikrinti ir būtiniams dokumentams surinkti. P. Pošiūno nuomone, revizija nuo ekonominės ekspertizės skiriasi tuo, kad revizorius taiko faktinės kontrolės metodus (dalyvauja atliekant inventurizacijas ir kitus faktinius patikrinimus, kurių neatlieka ekspertas) [19, 11-17]. Dėl šios priežasties jis reviziją laiko procesiniu veiksmu.

Paanalizuosime, kaip specialiųjų žinių panaudojimas reglamentuojamas kai kurių užsienio šalių baudžiamojo proceso kodeksuose.

Visų pirma paanalizuosime, kaip specialiųjų žinių panaudojimą reglamentuoja Austrijos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [20, 11-21; 21]. Šio kodekso 11 skyrius pavadintas "Apie apžiūrą ir ekspertus". Austrijos BPK nenumato ekspertizės darymo kaip savarankiško procesinio veiksmo. Ekspertizė traktuojama kaip apžiūros sudėtinė dalis, kuri atliekama esant tam tikroms teisinėms ir faktinėms sąlygoms. Apžiūroje [įstatymas nekonkretizuoja apžiūros, išvardija tik objektus, kurie gali būti apžiūrėti (116 str.)] gali dalyvauti ekspertas, jeigu tardymo teisėjas mano, kad apžiūros metu nustatytoms aplinkybėms paaiškinti gali būti reikalingos specialios žinios, numatoma atlikti ekspertizę. Tardymo teisėjas kviečia du ekspertus, kai iškyla "stebėjimo ar ekspertinio tyrimo sunkumų" (BPK 118 str. 2 d.).

Apžiūros metu tardymo teisėjas, atsižvelgdamas į prokuroro, kaltinamojo arba gynėjo pateiktus pasiūlymus, nurodo objektus, kuriuos ekspertas turi ištirti, ir pateikia klausimus, į kuriuos turi būti atsakyta. Ekspertai gali reikalauti, kad jiems būtų pateikta bylos medžiaga, taip pat gauti liudytojų parodymus, kurie liečia ekspertizės dalyką. Tokia medžiaga ekspertui gali būti pateikta, jeigu nėra rimtų abejonų, ar tai tikslinga daryti (BPK 123 str.).

Remiantis Austrijos BPK 124 straipsniu, apžiūroje dalyvaujančio eksperto nustatyti duomenys procesiškai fiksuojami dvejopai: pirma, jeigu ekspertas stebėjimo (tyrinėjimo) metu padaro galutines išvadas dėl tam tikrų bylos aplinkybių, tai šias išvadas kartu su jų pagrindimu tardymo veiksmo sekretorius nedelsdamas surašo į protokolą. Lyginant BPK 117 ir 124 straipsnius, galima manyti, kad tai yra apžiūros protokolai; antra, jeigu reikia atlikti ilgesnius tyrimus ar bandymus, tardymo teisėjas paskiria ekspertui atitinkamą terminą, per kurį šis privalo atlikti ekspertizę ir pateikti eksperto išvadas raštu. Manytume, kad Lietuvos BPK tai atitiktų dvi specialiųjų žinių panaudojimo formas: specialisto dalyvavimą atliekant tardomąjį veiksma, kurio metu jis, ištyręs daiktus, pateikia išvadą (BPK 84² str.) ir ekspertizę (BPK 85 str.).

Eksperto išvados, remiantis Austrijos BPK, yra vienas iš įrodymų šaltinių, kuris turi būti vertinamas kartu su kitais įrodymais, nesuteikiant jam jokios pirmenybės prieš kitus įrodymus. Tačiau paprastai šiam įrodymų šaltiniui suteikiama pirmenybė. Su tuo sutinka daugelis Austrijos procesualistų. V. Platcgumeris teigia, kad techniniai įrodymai yra patikimesni nei kaltinamojo ar liudytojo parodymai [21, 65].

Lenkijos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 21 skyrius vadinasi "Ekspertai" [22]. Čia išdėstyti visi ekspertui keliami reikalavimai. BPK 178 straipsnis ekspertus suskirsto į dvi grupes: teismo ekspertai ir bet kurie kiti asmenys, turintys atitinkamą tam tikros srities žinių. BPK 176 straipsnyje numatyta, jeigu esminėms bylos aplinkybėms nustatyti reikia specialiųjų žinių, dėl išvados kreipiamasi į mokslinį institutą arba į specializuotą įstaigą. Taigi įstatyme išvardytos įstaigų rūšys, kuriose gali būti atliekamos ekspertizės. Tokios įstaigos neišvardytos nė viename mums žinomame Baudžiamojo proceso kodekse. BPK 177 straipsnis reglamentuoja tų įstaigų išvadų pateikimą, nurodydamas, kad jas turi pasirašyti tyrimą atlikę asmenys.

Prancūzijos baudžiamojo proceso kodekso 9 skyrius pavadintas "Apie ekspertizę" [23]. Bet kuris tardymo ar teismo organas, iškilus techninio pobūdžio klausimams, gali prokuratūros reikalavimu, savo iniciatyva arba šalių tarpininkavimu nurodyti atlikti ekspertizę, tačiau įstatymas numato ir ekspertizės fakultatyviškumą. Jos atlikimas priklauso nuo pareigūno, atliekančio tyrimą, nuožiūros. Jeigu tyrimo teisėjas nemano, kad būtina patenkinti reikalavimą atlikti ekspertizę, jam reikia tik surašyti motyvuotą nutarimą (BPK 156 str.).

Rusijos Federacijos baudžiamojo proceso kodeksas numato dvi specialiųjų žinių panaudojimo formas: ekspertizę (BPK 78 str.) ir specialisto dalyvavimą atliekant tardomuosius veiksmus (BPK 131, 170, 174, 180, 186 str.). Tačiau kaip įrodymą įstatymas pripažįsta tik eksperto išvadą (BPK 69 str.) [24].

Vokietijos Federacinės Respublikos baudžiamojo proceso kodekso septintame skyriuje, kuris vadinasi "Ekspertas ir apžiūra" (*Sachverständige und Augenschein*), numatytos dvi specialiųjų žinių panaudojimo formos: ekspertai (*Sachverständige*) (72 str.) ir žinovai (*sachverständige Zeuge*) (85 str.) [18]. Kaip įrodymus įstatymas pripažįsta tik ekspertų išvadas bei liudytojų parodymus. Žinovų, kaip savarankiško įrodymo šaltinio, įstatymas nenu-

mato. BPK 85 straipsnyje nurodoma, jei buvusiems faktams ar asmens būklei nustatyti reikia specialiųjų žinių, gali būti apklausti žinovai pagal liudytojų apklausos taisykles. Taigi Vokietijos baudžiamajame procese yra išskiriama ypatinga liudytojų rūšis – žinovai. Jie atsakymus į tyrimą dominančius klausimus pateikia teisme apklausos metu. Mūsų nuomone, tai yra atsarginis variantas, jei tiriant nusikaltimus prireiktų specialiųjų žinių, kurių negalėtų pateikti specialiai parengti ekspertai.

Išvados

Šiuo metu ekspertizė, kaip specialiųjų žinių panaudojimo forma, numatyta daugelio šalių baudžiamąjame procese kodeksuose. Kai kuriose šalyse (Austrijoje, Prancūzijoje) tai yra vienintelė procesinė specialiųjų žinių panaudojimo forma.

Ekspertizę kaip įrodymą pripažįsta beveik visų šalių baudžiamąjame procese kodeksai.

Revizijos, kaip savarankiško procesinio veiksmo, nepripažįsta nė vienos mums žinomos šalies baudžiamąjame procese kodeksas.

Naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamąjame procese kodekse reikėtų reglamentuoti dvi specialiųjų žinių panaudojimo formas – specialisto dalyvavimą atliekant tardomuosius veiksmus ir ekspertizę.

LITERATŪRA

1. **Palskys E.** Lietuvos Respublikos baudžiamąjame procese įstatymų raida 1990-1994 metais // Kriminalinė justicija: LPA mokslo darbai. - T. IV. - V., 1995.
2. **Pošiūnas P.** Didinti ekspertizės vaidmenį baudžiamajame procese // Teisės apžvalga. - V., 1991. - Nr. 1.
3. **Pošiūnas P.** Ekspertizė naujajame baudžiamąjame procese // Teisės problemos. - V., 1994. - Nr. 1.
4. **Pošiūnas P.** Revizijos skyrimas ir darymas // Teisės problemos. - 1994. - Nr. 4.
5. **Baudžiamąjame** proceso įstatymas. Neoficialus leidinys. - K., 1930.
6. **Baudžiamąjame** proceso įstatymas. Projektas / Red. M. Kriščiukaitis. - K., 1924.
7. **Baudžiamąjame** proceso įstatymas su komentarais / Red. M. Kavolis. - K., 1933.
8. **Устав** уголовного судопроизводства. - Петербург, 1914.
9. **Profesoriaus** [A. Kriščiukaičio] peržiūrėtos baudžiamąjame procese paskaitos. - K., 1928.
10. **Lietuviškoji** enciklopedija. - K., 1939. - T. VII.
11. **Palskys E.** Mokslinė teismo ekspertizė prieškarinio Lietuvoje // Kriminalinė justicija: LPA mokslo darbai. - T. IV. - V., 1995.
12. **Lietuvos TSR** Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios. - 1967. - Nr. 30.
13. **Palskys E.** Procesinė specialisto padėtis parengtiniame tardyme // Soc. teisė. - 1968. - Nr. 3.
14. **Lietuvos** Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios. - 1992. - Nr. 3.
15. **Valstybės** žinios. - 1992. - Nr. 26.
16. **Fisher B.** Techniques of crime scene investigation. - 1993.
17. **Kriminalistik** leksikon. - Heidelberg, 1996.
18. **Kleinknecht T.** Strafprozeßordnung. Mit GVG und Nebengesetzen. - München, 1991.
19. **Pošiūnas P.** Teismo ekspertizės pagrindai. - V., 1994.
20. **Kazlauskaitė D., Kazlauskas M.** Eksperto dalyvavimas apžiuroje pagal Austrijos baudžiamąjame procese kodeksą // Mokslinės konferencijos "Teismo ekspertizės aktualijos" tezės (1991 m. lapkričio 12-13 d.). -V., 1991.
21. **Бутов В.** Уголовный процесс Австрии. - Красноярск, 1988.
22. **Kodeks** postępowania karnego. - Warszawa, 1994.

23. Уголовно-процессуальный кодекс Франции. - М., 1967.
24. Уголовно-процессуальный кодекс РСФСР с приложением. - М., 1996.
25. Lietuvos Respublikos baudžiamojho proceso kodeksas. – V., 1994.

Review of the Usage of Special Knowledge Form of the Criminal Investigation

Dr. J. Juškevičiūtė

Senior Assistant of Law Academy of Lithuania

SUMMARY

In the article, the development of forms of the usage of special knowledge regulated in the Code of Criminal Process of Lithuania since 1918 up to the present time is analysed.

In pre-war Lithuania, according to the Code of Criminal Process one form of the usage of special knowledge, i. e. expertise, was noted.

When Lithuania became a part of the USSR, the Code of Criminal Process, which was in force in the country, had to comply with fundamentals of the Regulations of the Soviet Republics. Therefore, the Code of Criminal Process, which came into force on September 1, 1961, had only one form of the usage of special knowledge, i. e. expertise (Art. No. 85).

After the restoration of independence, the Code of Criminal Process was supplemented with additional forms of usage of special knowledge. In the Code of Criminal Process, which is in force at the present time, there are three forms of usage of special knowledge: expertise (Art. No. 85), a specialist's conclusion (Art. No. 84²) and the act of revision (Art. No. 84³). According to the law, these forms of usage of special knowledge are acknowledged as independent sources of evidence.

In the article the forms of usage of special knowledge regulated in Codes of Criminal Process in Austria, Poland, France, Germany and Russia have been analysed. Almost in all countries expertise is considered as a form of usage of special knowledge.

The article provides, suggestions on regulation of usage of special knowledge in preparing new Code of Criminal Process of the Republic of Lithuania.